

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'373.23:821

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.30.1>

СЕМАНТИЧНО-СТИЛІСТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНАХ МАКСИМА БУТЧЕНКА

SEMANTIC AND STYLISTIC LOADING OF THE PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES IN THE NOVELS BY MAKSYM BUTCHENKO

Вегеш А.І.,

orcid.org/0000-0003-0430-2447

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Наша стаття присвячена дослідженню літературно-художніх антропонімів, які є потужним засобом характеристики героїв твору. У них знаходиться інформація про характер людини, зовнішній вигляд, її ставлення до оточуючих, належність до конкретної нації тощо. Сучасні письменники зважено ставляться до найменувань персонажів, усвідомлюючи їх роль і величезні спроможності в тексті. Романи сучасного українського письменника М. Бутченка в ономастичному плані не вивчалися. Це й зумовлює актуальність теми нашого дослідження. Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах Максима Бутченка «1918. Місто надій», «Петлюра. Боротьба», «Жінка в темряві. Зелений Клин». Наше завдання – з'ясувати семантичне та образно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів, визначити їх роль у розкритті мисленнєво-емоційного світу героїв і творчому задумі автора. Доведено, що автор підбирає для своїх героїв традиційні назви, черпає з реальної антропонімії імена та прізвища, часто використовує розмовні здрібніло-пестливі форми. Імена багатьох історичних осіб стають маркерами відповідної епохи, але в романах вони наповнюються цікавими конотаціями, розкривається їх доантропонімне значення. Зафіксовано імена-символи та їх роль у формуванні образу. Значну увагу приділено аналізу літературно-художнього антропоніма *Симон Петлюра*, який, виходячи з досліджень істориків, став іменем-легендою. Розкрито його стилістичне значення. З'ясовано, що семантичне значення найменувань допасовується до характеру героя, його поглядів, дій та бажань. Усі літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка мають значний характеристичний заряд і виконують найрізноманітніші функції, а ціла низка назв персонажів реалізує в тексті свою доонімну семантику. Літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка можуть бути в гармонії один з одним, а можуть бути антагоністами, як і персонажі. Власні назви персонажів як мовні одиниці відображають творче мислення письменника та особливості його стилю. Проведене дослідження дає право стверджувати, що серед широкого спектру виражальних засобів у художніх творах важливе місце належить літературним онімам.

Ключові слова: апелятив, ім'я, літературно-художній антропонім, онім, персонаж, прізвище, реальна особа, символ, функція.

Our article is devoted to the study of the proper names of the literary heroes, which are a powerful means of characterizing the heroes of the work. They contain information about a person's character, appearance, attitude towards the others, belonging to a particular nation, etc. Modern writers take a measured approach to the names of characters, realizing their role and enormous capabilities in the text. The novels of the modern Ukrainian writer M. Butchenko have not been studied in onomastic terms. This determines the relevance of the topic of our research. Our goal is to investigate the proper names of the literary heroes that function in Maksym Butchenko's novels «1918. City of Hopes», «Petliura. The Struggle», «Woman in the dark. Green Wedge». Our task is to find out the semantic and figurative-stylistic load of the proper names of the literary heroes, to determine their role in revealing the mental and emotional world of the characters and in the author's creative intention. It is proven that the author chooses traditional names for his heroes, draws names and surnames from real anthroponymy, often uses colloquial, caressing forms. The names of many historical figures become markers of the respective era, but in the novels they are filled with interesting connotations, their pre-anthroponymic meaning is revealed. The names-symbols and their role in the formation of the image are recorded. Considerable attention is paid to the analysis of such proper name of the literary hero as Symon Petliura, which, based on the research of historians, has become a legendary name. Its stylistic significance is revealed. It has been found that the semantic meaning of the names is matched with the character of the hero, his views, actions and desires. All proper names of the literary heroes in M. Butchenko's novels have a significant characteristic charge and perform a wide variety of functions, and a whole series of character names realizes their pre-onym semantics in the text. The proper names of the literary heroes in M. Butchenko's novels can be in harmony with each other, or they can be antagonists, just like the characters. The proper names of the characters as linguistic units reflect the creative thinking of the writer and the peculiarities of his style.

The conducted research gives a possibility to assert that among a wide range of expressive means in literary works, an important place belongs to literary onyms.

Key words: appellative, name, proper name of the literary hero, onym, character, surname, real person, symbol, function.

Постановка проблеми. Серед усіх лексичних засобів, які відіграють особливу роль у літературних текстах, найважливішими є власні назви персонажів. Літературно-художні антропоніми є потужним засобом характеристики героя твору. У них знаходиться інформація про характер людини, зовнішній вигляд, її ставлення до оточуючих, належність до конкретної нації тощо. Сучасні письменники зважено ставляться до найменувань персонажів, усвідомлюючи їх роль і величезні спроможності в тексті. «Протягом останнього часу літературно-художня антропоніміка зуміла заявити про себе як окрема галузь ономастичних студій, якій притаманні специфічні лінгвістичні методи досліджень і «свій» конкретно означений об'єкт дослідження», – писав відомий ономаст Любомир Белей [1, с. 3]. Цей об'єкт – назва персонажа, яка не має обмежень, невичерпна, відкрита до найрізноманітніших інтерпретацій. Дослідження літературно-художньої антропонімії з творів українських письменників належить до актуальних завдань сучасної ономастики. Романи сучасного українського письменника М. Бутченка в ономастичному плані не вивчалися. Це й зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз досліджень. За останні десятиліття українська літературна ономастика інтенсивно розвивається, адже маємо блискучі взірці ономастичної майстерності письменників. Сучасні дослідження науковців ґрунтуються на працях відомих учених Ю. Карпенка, Л. Белея, Г. Лукаш, М. Мельник, М. Торчинського та інших, де сконцентровано важливий теоретичний матеріал. Функційно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів як компонентів художньо-образної системи твору досліджували Г. Бачинська, Н. Бербер, Е. Боєва, О. Горбач, Т. Гриценко, І. Ільченко, Д. Козловська, Г. Лукаш, Л. Кричун, Т. Крупеньова, О. Лавер, М. Максимюк, Л. Масенко, М. Мельник, О. Сколоздра, А. Соколова, М. Тишковець, М. Федурко, І. Хлисту́н, Г. Шотова-Ніколенко та ін.

Постановка завдання. Наша мета – дослідити літературно-художні антропоніми, що функціонують у романах Максима Бутченка «1918. Місто надій», «Петлюра. Боротьба», «Жінка в темряві. Зелений Кли́н». Наше завдання – з'ясувати семантичне та образно-стилістичне навантаження літературно-художніх антропонімів, визначити їх роль у розкритті мисленнєво-

емоційного світу героїв і творчому задумі автора. Методи дослідження зумовлені специфікою онімного матеріалу, який потребує системного підходу і використання традиційного описового методу і його основних прийомів: спостереження, інтерпретації та узагальнення. Функційне навантаження літературно-художніх антропонімів визначено методом контекстуального аналізу. Дистрибутивний аналіз допомагає виявити приховану оцінну інформацію в семантичній структурі онімів.

Виклад основного матеріалу. Славне минуле нашого народу все частіше привертає увагу не тільки істориків, але й письменників. Українські митці видали цілу низку романів про буремні події столітньої давнини, дали змогу читачеві доторкнутися до перемог і невдач, радості і болю наших попередників. Маємо чудові романи В. Шкляра про отаманів УНР Чорного Ворона та Марусю, А. Кокотюхи про отамана Зеленого та ін.

Романи Максима Бутченка присвячені боротьбі УНР за незалежність. Це історичні романи з елементами пригодницького жанру. На передньому плані знаходяться долі незвичайних людей та їх дивовижні пригоди. У поле зору потрапили романи «1918. Місто надій», «Петлюра. Боротьба», «Жінка в темряві. Зелений Кли́н».

Про літературні цінності, розвиток сюжету, образи романів дамо змогу писати літературознавцям, а ми зосередимося на назвах героїв. Відомо, що літературно-художні антропоніми містять величезний інформаційний потенціал. Головним героєм роману «1918. Місто надій» є офіцер армії УНР Павло Гаврилович Вітко. М. Бутченко зізнається, що полковник Вітко – «збірний образ». Автор наділив його найкращими якостями як воїна, так і звичайної людини. Найперше спробуємо вникнути в етимологію найменування. Ім'я Павло має латинське походження, означає «скромний», «малий» [14, с. 278]. Павло Вітко був скромною, вихованою людиною, маленькою частинкою, піщинкою у вирі великої боротьби. Павло – ім'я святого, що стало іменем-символом. Апостол Павло – один із найбільш шанованих святих, який виділявся непохитною вірою в Бога і любов'ю до Нього. Герой Бутченка «мав тільки дві любові у своєму житті: до України та до дружини». Крім імені, інформаційний заряд несе також ім'я по батькові. Гаврилович (Гаврило) у перекладі з давньоєврейської означає «моя

міць, могутність – Бог» [14, с. 77]. Вітко – віруюча людина, «з вродженим вогнем справедливості», він знає, що «совість людська є часткою Духа Господнього», що «нитку його життя» розмотує Творець («Є люди, яким треба руйнувати, така їхня природа, а я думаю, що блаженні ті, хто творить, адже у творенні можна пізнати велич самого Творця») [2, с. 19]. Прізвище Вітко, ймовірно, походить від: «1. Антропоніма *Vitko*. Чоловічі імена *Vutko*, *Vutka* є у південних слов'ян, де вони співвідносяться з *Bogovid*, *Dobrovit*, *Vitomir*... 2. Від календарного чоловічого імені Вит, що з лат. *vitus* – «провідник» [15, с. 119]. Розмовний варіант імені Віктор (Витько, Вітько, Вітко) має латинське походження і означає «переможець» [14, с. 67]. Вітко – світлий образ, а його найменування це лише підтверджує. Дружина Ганна люб'язно називає його Павликом. Павло – провідник, бо не один раз піднімав у бій гайдамаків, виводив з оточення, вселяв віру.

Протилежністю Вітку є Віктор Примаков. Як бачимо, прізвище Вітко та ім'я Віктор мають однакове первісне значення – переможці. Павла вже можна було назвати переможцем, бо Ганна Дмитрівна за чоловіка вибрала його, а не Примакова. Цього він ніяк не може збагнути, бо звик брати все силою, «адже він роками плекав у кам'янистій душі скелі ненависті й злоби». Тому він сам собі твердить: «Вона моя і належить мені поправу!» [2, с. 49]; «Ось ти вважала, що я слабак, не дам собі ради... Дам, ще й як дам... Чуєш, до біса вашу мораль! Лише воля... Чого я хочу – все отримую» [2, с. 107]. Але і тут він не матиме перемоги. Ганна спочатку називатиме його Вітюсею, але згодом – цілою низкою апелятивів, що розкривають його негативні риси: негідник, диявол, сатана. Ім'я по батькові персонажа теж є промовистим, Сергійович (від Сергій) – «славний», «високоповажний» [14, с. 335]. Слави йому не позичати – він купається в ній. У розпалі бою зіштовхнуться запеклі вороги – Павло і Віктор. Віктор весь час буде запевняти, що Вітко не перемиг, а програв («Тільки все одно ти програв... І немає ніякої «незалежної»... і Ганнуську твою я також зганьбив, як спалюжу й твою Україну!» [2, с. 214]). У цьому бою сили противників майже рівні, цікаво, що автор порівнює обох із хижаками: Віктор – старий вовк, Павло – як поранений пес. Прізвище героя найперше асоціюється з Віталієм Примаковим – командиром червоного полку, який ненавидів українців, хоча відомо, що Примаков (батько Примака або Примаченко) народився в Чернігівській губернії. В основі прізвища є апелятив *приймак* (фонетична видозміна *при-*

мак), тобто той, кого прийняли. Так, прийняли до своїх лав ідейного борця комуністи за вірну службу, за знищення співвітчизників, а потім самі ж і розстріляли. Примаков був дуже жорстоким, солдати боялися навіть імені «грізного командира» («Адже командира кінноти всі боялися майже так само, як Муравйова, котрого між собою називали навіженим») [2, с. 92]; «Не доведи Господи зустріти таких людей, як червоний командир, у ці темні часи! Часи революцій і воєн! Часи голоду та сваволі! Часи, коли Примаков, котрий власну волю перетворив на подобу П'ятикнижжя, є втіленням закону» [2, с. 199]. Примаков уявив себе вершителем долі, у насильстві він відчував «своєрідне витончене задоволення» («Так, саме так, – тепер він червоний командир і має владу вирішувати долі інших. Він – на вершині світу цього») [2, с. 198]). Віктор є втіленням зла, темних сил, а Павло – носій світла. Не випадково світ йому являє «свої світлі, теплі барви» («Той, хто піде дорогою зла, рано чи пізно впаде; хто ж обрав шлях світла – усе одно отримає нагороду, тому що закони світла сильніші») [2, с. 205]). Цікаво, що на сторінках роману протиставляються не тільки персонажі, але й їхні прізвища: вони також вороги. Прізвище Вітко належить до української антропосистеми, а Примаков – до російської.

Світлим променем для полковника Вітка є його любя дружина Ганнуся. М. Бутченко не раз буде говорити про її тонку душу, витонченість, чесність, уміння прийти на допомогу іншим («І тоді Ганна Дмитрівна – тендітне слабке створіння, жінка, яка не здатна навмисно чинити зло – ступила крок уперед, затуливши собою власну кривдницю») [2, с. 88]). Автор порівнює її з архангелом, ангелом; її краса, витончені риси зачаровували Примакова («Віктор Примаков, червоний командир, який порубав шаблею в останньому бою не мені, ніж десятеро ворогів, виявився беззахисним перед жіночою витонченістю») [2, с. 94]). Не випадково автор наділив свою героїню найпопулярнішим іменем у світі, адже Ганна (Анна) – «лагідна, милосердна, мила» [14, с. 81]. Як бачимо, доантропонімна семантика спрацьовує в тексті. Ганна – шляхетна пані, вірна дружина і милосердна (доглядає за хворою мамою, за пораненим Морозовим, допомагає Марусі вийти на світлий шлях).

Привертає увагу літературно-художній антропонім Маруся. Героїня заради шматка хліба змушена була торгувати тілом, вона озлобилася проти всього світлого («Тоді Маруся розпочала війну проти всього роду людського, проти того,

як улаштований цей грішний світ, проти духів небесних та пекельних. І ні в чому не знаходила вона радості. Тому билася безжалюбно, безглуздо і люто» [2, с. 73]). Ганна стане на захист Марусі в тюрмі, а Маруся допомагатиме Ганні. Автор назвав героїню відомим біблійним іменем, наділив її такими рисами, які розкривають значення цього імені. Ім'я Марія (Маруся) походить із давньоєврейської мови й означає «бути гіркою», «чинити опір», «відмовлятися», «заперечувати», «вперта» [14, с. 212]. Героїня відречеться від попереднього життя, зітканого з горя й образ, відчує тепло і ніжність подруги, завдяки якій «щось остаточно зруйнувалося в чорній фортеці її серця – і темний замок образи й гіркоти цез без вороття» [2, с. 221]. Здавалося, що двох таких різних жінок неможливо було поєднати, але милосердя Ганни, її щирість вплинули на Маруську («Такі різні! Такі однакові! Невідомо, чого в них було більше – туги, котра їх об'єднувала, чи світла, яке їх роз'єднувало» [2, с. 157]). Образливе називання вуличної дівки Маруська залишиться в минулому.

Серед другорядних персонажів знаходиться Морозов – приятель Вітка, закатований більшовиками. Напрошується відчутне порівняння з козаком Морозенком із історичної пісні «Ой, Морозе, Морозенку», особливо тоді, коли до побратима звертається Павло: «Ой, Морозов, славний воїне, ти залишився вірним до кінця, бився з ворогами України, тому що Всевишній наділив тебе щирим серцем і любов'ю до Батьківщини!» [2, с. 185]. За юну республіку загинули Сашко Омельченко, Петро Дорошенко, загинули «в хоробрості, а не в страху, тому що любов – це мужність» [2, с. 34]. Загине від кулі червоного командира Кіквідзе хлопчик Матвій Щасливцев. Ім'я та прізвище з прозорою етимологією: Матвій – «божа людина» [14, с. 220], Щасливцев – «людина, якій щастить» [5, с. 1637]. Матвія спасли від голоду і холоду добрі люди, усиновили, дали йому прізвище Щасливцев. Хлопчик не заперечував: «Щасливцев. Щасливцев. Той, хто дружить зі щастям» [2, с. 79]. Та щастя в дитини було не довгим: Матвій вдруге стане сиротою. Він урятує інших, але сам загине. Автор називає його ангелом.

Простий люд наділений традиційними християнськими іменами та їхніми розмовними варіантами: Свирид, Архип (Архипчик), Настя (Настуся), Сидір, Макар та ін., які зараховуємо до національно значущих з емоційною експресією.

Є в романах М. Бутченка багато історичних осіб, імена яких є хронологічно-значущими:

С. Петлюра, М. Муравйов, О. Жуковський, П. Болбочан, В. Кіквідзе, Волох та ін. Серед перерахованих виділяються Петлюра та Муравйов. Як і персонажі, так і їхні найменування вступають у конфронтацію, протиставлення. У романі «1918. Місто надій» автор мало відводить місця для змалювання образу Петлюри, але і тут складається враження про людину-патріота, яка прагне волі для народу («Моя війна не руйнує, а творить – ту Україну, яку хочуть у мене забрати. Я просто... Я просто не можу інакше!» [2, с. 25]; «Розумієш, українці інші, не такі, як москалі, іншої породи. Свобода для нас – не порожній звук, тому що ми знаємо її ціну...» [2, с. 136]). З другого боку барикад виступає М. Муравйов, який руйнує, нищить свободу. Він уявив себе Богом, йому дозволено все, і його ім'я Михайло є тому підтвердженням – «бог» – хто як бог, рівний богіві» [14, с. 236] («Чоловік марив відновленням імперського порядку: зібрати всі народи, які вважають, що у них є право вибору. Які українці? Яка У.Н.Р.? Міф усе це, омана для нестійких умів. Лише суворий порядок під керівництвом Москви – ось справжня мета» [2, с. 26]). Як бачимо, знову зіштовхнулися два світи: білий і чорний. Автор під час першого знайомства називає Муравйова гадом, наділяє апелятивами з чорною барвою: чоловік у чорному, чорний чоловік, чорний силует, темна статура («На холодному піску залишився весь у чорному Михайло Артемович Муравйов, раніше – капітан російської армії, а нині – командувач групи більшовицьких військ на київському напрямку» [2, с. 27]). Муравйов йде «вогнем і мечем встановлювати радянську владу». Він повчає Примакова бути жорстокішим: «Рай треба завойовувати, він сам на нас із небес не впаде» [2, с. 40], «Муравйов був грубий, мов скеля, цілеспрямований, наче вітер, суперечливий, як сон» [2, с. 44]. Це прізвище стало символом ненависті українців до російських загарбників.

Другий роман М. Бутченка «Петлюра. Боротьба» висвітлює трагічні сторінки нашої історії та важливу роль у ній Симона Петлюри. «Симон Петлюра вочевидь один із улюблених героїв автора. ... містично-харизматична постать українського полководця видає залюбленість автора в нього та вдячність нащадка геніальному політику», – писав Г. Зінзівер [7]. Про С. Петлюру сьогодні написано багато, адже він був символом і рушієм української визвольної ідеї. Автор справедливо зазначає, що радянські історики та російські пропагандисти відводили «йому роль лиходія». Вони ненавиділи Петлюру, спотворювали його роль у визвольних змаганнях,

слово «петлюрівець» отримало негативний відтінок. Не могли наші вороги справедливо визнати Петлюру борцем за вільну Україну, бо для них такої не існує. Набутий Петлюрою досвід «став джерелом, з якого наступні покоління черпали віру в державність. Боротьба за її здобуття, хоч і в інших формах, після падіння УНР практично не припинялась. При тому ім'я Петлюри стало загальнонаціональним символом» [8, с. 531].

Про Петлюру ходили чутки, що він був грімідким, сердитим, його боялися. Під час знайомства з Петлюрою юнкер Гаврило зізнається: «Казали, що ви три аршини на зріст... Руки – ніби дві лопати... Брехали, що ви чорний, як смола... Йї ікла стирчать...» [4, с. 10]. В. Шкляр у романі «Маруся» також змальовує образ Петлюри, привертає увагу до значення його прізвища. Усі називали Петлюру Головним Отаманом, тому Маруся уявляла його великим, кремезним, навіть жорстким, на що вказувало прізвище, яке походить від слова петля. Але насправді, «Петлюра її тришки розчарував. Вона уявляла його грізним вождем-воєюкою (бо саме слово Петлюра дихало гнівом), а Головний Отаман виявився майже цивільним чоловіком» [16, с. 78]. Краєзнавець Тарас Пустовіт писав, що радянські письменники ганьбили це ім'я, «а саме прізвище намагалися прив'язати до слова «петля». І яким було моє здивування, коли вже на першій сторінці книги Василя Проходи я прочитав такі рядки: «На тлі новітньої української історії, на переломі XIX і XX віків, найсвітлішими постатями в українській нації були Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський та Симон Петлюра» [11, с. 8]. Персонаж Петлюра каже, що він звичайний, має тільки тверду віру у свій народ («Не вбивства я прагну, а свободи. Не плачу, а смію. Не поневолення українців, а волі. ...Світла шукаю, а не темряви» [4, с. 128]. Походить прізвище Петлюра, ймовірно, від особового імені Петлю (Петро), що в перекладі з грецької означає «скеля», «камінь» [14, с. 292]. Віра, сила духу, моральна чистота були твердими й непохитними. «Ось чому історія, оцінюючи події й постаті «страшною мірою моралі та крові, чистоти й офіри», вибрала національним вождем Симона Петлюру. Слово «Петлюра» стало для Москви синонімом українського самостійництва, української незламності» [12, с. 8].

«Так, Симон Петлюра – велет, Прометей, руйнівник і будівничий, звичайна й талановита людина, великий володар суспільної думки» [13, с. 73]. Він любив свою сім'ю і розумів, що «любов до батьківщини схожа на любов до сім'ї» [4, с. 70]. Дружина в усьому підтримувала

Симона, він ласкаво називав її Олею, Оленькою, а доньку Лесю – Лесиком.

Значний інформаційний заряд має також ім'я героя. Брат Сашко запитує: «Семене! А це правда, що тебе тепер у семінарії звать Симоне – Зилоте? – Правда, – відповів Семен-Симон. – Ти бач. Тож ти зараз – як той учень Христа? – Ну напевне. – Оце чудасія! Ніколи не знав, що мій братик може бути Христовим учнем» [4, с. 21]. Ім'я Симон походить із давньоєврейської мови і означає «слухати» – почутий (богом)» [14, с. 338]. Симон Зилот був одним із дванадцяти апостолів, він ревно проповідував вчення Христа. Один гайдамака нагадує Петлюрі: «Пам'ятай про апостола Симона-Зилота, мученика, якого розпиляли заради його віри» [4, с. 105]. Напевно Господь почув Симона, бо він вірив у народ, його перемогу: «Ти переможеш, Великий Народе Мученику, і переможеш не для того, щоб підбивати під себе чужі, не наші землі. Ти переможеш для спокійного будування могутньої Держави Української, для щасливої праці поколінь майбутніх. Спадуть віковічні кайдани з стомлених рук Твоїх – спадуть ганебні пута з великої постаті рідної Матері-України. ...Ти явиш усім народам світлий образ правної держави демократичної з забезпеченням вольностей громадянських. Минуть жажливі криваві роки боротьби і невпинна праця синів Твоїх загоїть рани кривавої руїни, дасть пишні скарби для всіх народів світу, дасть спокій і щастя Великій, Вільній Самостійній Україні» [9, с. 98].

За ім'я Петлюри вбивали, морили голодом, відправляли до Сибіру, «бо кликав до боротьби за волю патріотичний чин Симона Петлюри, який заповів, що «патріотизм – це активна любов до своєї Вітчизни, до свого народу» [12, с. 548]. Цього боявся В. Винниченко, йому самому хотілося слави («Усе наше повстання забарвлюється в одне ім'я – твоє... я ніколи не потерплю зараження нашого руху твоїм персональним характером – звуженим, бідним, затуманеним...») [4, с. 31]). Та нічого змінити Винниченко не міг: народ вибрав Петлюру і пішов за ним. Д. Донцов писав, що Петлюра «на цілу голову переріс своїх співпрацівників», він «фанатично був прив'язаний тільки до справи» і цей фанатизм «передався й масі, яка створила з нього свого героя, а з його імені – легенду» [6, с. 256].

У цьому романі велика кількість реальних історичних осіб. Серед представників УНР: В. Винниченко, П. Скоропадський, П. Болбочан, О. Осецький, О. Греков, М. Шаповал, Є. Коновалець, В. Тютюнник, М. Грушевський, Ф. Черник, В. Чехівський, отаман Зелений, ота-

ман Данченко, отаман Гулій. З другого боку – вороги молодій державі: В. Ленін, Л. Троцький, А. Денікін, В. Антонов-Овсієнко, М. Лаціс.

Досить багато місця відводить М. Бутченко на опис роботи, думок і почуттів В. Винниченка, який стане опонентом Петлюрі. Знищити Петлюру погрожує не тільки Винниченко (приятель-ворог), але й Скоропадський (ворог, що погрожує в'язницею). У літературно-художньому антропонімі Володимир Кирилович Винниченко закладено цікаву інформацію. Ім'я Володимир («володар світу», «знаменитий» – славетний володар» [14, с. 74]), ім'я по батькові Кирилович (Кирило – «пан», «володар» – сильний, могутній [14, с. 173]) мають майже однакове значення, несуть сильний позитивний заряд. Винниченко прагнув слави, хотілося панувати, але він, на відміну від Петлюри, мріє про море, Ніццу, «написати свій найголовніший роман – і біс із нею, з цією країною. Тонка душа не призначена для таких баталій» [4, с. 61]. Сильним героєм почувається на полі словесному («Він ніколи не тримав зброю в руках, уся його війна була тільки словесна, наповнена обоймою гнівних фраз і патронами переконань» [4, с. 64]). Йому набридла війна, він вірить тільки у свою правоту. Дружина Роза Яківна, не дивлячись на постійні чоловікові інтрижки з іншими жінками, любила його («бо ти – прекрасний, здоровий витвір природи. І мені належить незаслужене щастя бути з тобою» [4, с. 108]). Роза (Коха) розуміла, що «за кожним вчинком чоловіка, за його спрагою щось створити, змінити світ, перевернути його з ніг на голову – за всім цим набором лукавого та пристрасного Володимира Кириловича було тільки одне бажання – довести Богу, що він усе це може творити. ...Її чоловік хотів знову перемогти» [4, с. 116]. Дружина для Винниченка – «свята грішниця», а вона (Роза) була зачарована любов'ю, «немов троянда на павутині» («Яка ж дивна її любов, нагодована медом ніжності, покрита шаром патоки й ... пронизана гострими стрілами зради» [4, с. 110]). Дружина Ольга для Петлюри – кохана, рідна, любий друг, серденько, дорогенька («Я буду твоєю тінню, слідуватиму за тобою, куди б тебе не занесло» [4, с. 121]).

Якщо Петлюра вірить у силу народу і закликає до боротьби («Тільки міць, єдність та тверде непохитне стремління до повної незалежності й свободи може бути нашим побратимом» [10, с. 181]), то Винниченко втомився, він прагне заховатися в темряві, бо там заспокоєння, там вічність. Автор резюмує: «...і пільма світу цього виявилася рівно сильною мороку світу внутрішнього» [4, с. 164].

Тому, сильним володарем світу він не став. Євген Коновалець, навпаки, «бореться за найсвітліше, бо темрява йому огидна» [4, с. 78], він розуміє, що вони змінюють історію. Євген («доброго роду», «шляхетний» [14, с. 118]) веде в бій січовиків зі словами: «Але я розумію, що кожен день нашої боротьби наближає той час, коли наші діти побачать країну вільною. Чи є щось важливіше, ніж Батьківщина? Що ще можна любити так міцно, як Батьківщину? За кого можна віддати своє життя, знаючи, що це не дарма? Живе в моєму серці Україна, нехай вона живе й у ваших серцях. Недаремно, браття, ми боремося, недаремно!» [4, с. 81]. На сторінках цього роману продовжує боротьбу за свободу герой попереднього роману Вітко Павло Гаврилович. Він щиро вірить у республіку і зізнається Петлюрі: «Як почув, що ви стали Головним отаманом, – не зміг усидіти. Ось і прийшов воювати за республіку» [4, с. 72]. Петлюра зачарований його силою духу, його вірою («Віра людська подібна до найбільшої таємниці – вона здатна совати гори» [4, с. 72]). Є. Коновалець називає Вітка сильною і вольовою людиною. Тут знову напрошується порівняння з апостолом Павлом.

Із табору ворогів особливо виділяється російський революціонер Володимир Олександрович Антонов-Овсієнко, якого за розправу над людьми вітав сам Ленін. Не випадково частина його прізвища Антонов (від Антон – «який набиває ціну, перевершує», «неоціненний, гідний похвали» [14, с. 37]). Як і всі вороги українців, він належить до кола темних осіб, його серце «покрите чорною павутиною злості, потворно розпухле від образ, просочене жовчу віри у власну правоту. Ніхто досі не бачив такої озлобленої людини, яка всупереч будь-якій логіці бажала знаходити ворога і знищувати його» [4, с. 142]. Він готовий душили кожного петлюрівця, нищити українців, бо вони – «керована худоба». Він вважає себе непереможним командиром Червоної армії (Володимир – «володар світу» [14, с. 74]), мужнім воїном (Олександр – «мужній» [14, с. 661]), «він раб Великої Ідеї Рівності. До кінця життя він до диявольського фанатизму служитиме цій ідеї, навіть якщо вона – абсолютне зло» [4, с. 192]. Герой відданий своїй справі, вірить у її святість (Овсій – «благочестивий», «побожний» [14, с. 257]). Про нього ходять страшні чутки: «Кажуть, що Антонов-Овсієнко з живих людей шкіру знімав і коханку свою застрелив, бо Ленін наказав відмовитися від буржуазних пережитків» [4, с. 195]. За своєю жорстокістю він подібний до Муравйова. Як бачимо, кожний

компонент літературно-художнього антропоніма містить інформацію, що розкриває образ, а текст тільки підтверджує її.

Назви січовиків – це двочленні форми називання: Іван Дашкевич, Микола Загаєвич, Степан Козак, Федір Черник. Усі вони належать до української антропосистеми, у тексті виконують номінативну функцію.

Третій роман М. Бутченка «Жінка в темряві. Зелений Клин» присвячений подіям, що мали місце на Далекому Сході в Зеленому Клину. Тут проживала величезна українська діаспора. Головна героїня Тетяна має ще ім'я по батькові – Вікторівна. Прізвище утаємничене, автор використовує криптонім, коли називає батька Тетяни – Віктор Сергійович К. Після смерті матері батько називає Тетяну звичайним апелятивом – дочка («Почувши своє ім'я, я здригнулася. Як давно він не називав мене так? Рік чи два? Я вже й не пам'ятаю. У нашому безіменному спілкуванні я завжди була «дочкою», а він «татком». Я встигла звикнутися з тим, що на моє ім'я ніби накладено якесь табу, уголос його вимовляти не варто, тож почала вже зачисляти себе до безіменних. Адже це таке щастя – бути ніким і нічим» [3, с. 18]). Але колись мама називала її ласкаво: Тетянкою, Танюшою. Сама героїня стверджує: «Наймення моє – Страждання» [3, с. 20]. Незвично їй чути своє ім'я і від Андрія Дмитровича. Первісне значення імені Тетяна («установлюю», «призначаю» – «засновниця» [14, с. 359]) в тексті частково розкривається, коли Тетяна «установлює» собі зробити вибір («Ким я тоді відчувала себе – українкою, великороскою? Так, напевно, кимось проміжним. Я майже не ставила собі таких запитань, але дедалі частіше обставини підштовхували мене зробити вибір» [3, с. 140]), знайти винних, а також у кінці роману, коли Тетяна дізнається про свою вагітність. Вона стає «засновницею» нового життя. Ім'я по батькові (Вікторівна – переможниця) розкриває доантропонімну семантику: пройшовши через низку випробувань, Тетяна отримує перемогу – народжує доньку. Спорідненою душею в цьому жорстокому світі для неї стане Андрій Дмитрович Половко – старший міліціонер, змосковщений українець. Тетяна спочатку називає його мерзотником, пихатим індіком, пройдисвітом, далі захоплюється його ангельським виглядом, зве любим Андрійком. Саме Андрієві вдалося зародити полум'я в душі Тетяни, вивести її з темряви («У темряві моєї душі лише вогонь любові до вас давав світло моїм очам. Тільки ця внутрішня турбота і ніжність просочували смолоскип життєвих сил, що підтримував тепло в моєму

клятому тілі» [3, с. 261]). Насправді Андрій теж пройде через горнило нещастя, можливо це й споріднювало їх. Ім'я Андрій походить із грецької мови і означає «мужній», «хоробрий» [14, с. 33]. Так, він хоробрий, допомагає Тетяні вибиратися зі скрутного становища, але він пристосованець, не може визначитися хто він, з ким він («Я вже більше москаль, ніж українець» [3, с. 98]; «То хто ж я насправді – хохол, більшовик чи білий?» [3, с. 218]). Він ненавмисно вбив батька Тетяни, боїться признатися їй, бо кохає. Це завдає ще більших мук Тетяні («Той, кого я кохала, виявився головним ворогом мого життя» [3, с. 270]). Персонаж чимось нагадує Андрія з повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» – красивий, мужній, але зрадник. Л. Белей писав: «Як інший приклад власне українського ЛХА-символу можна навести ім'я Андрій, яке після «Тараса Бульби» М. Гоголя набуло репутації зрадницького. М. Хвильовий, Г. Косинка, Ю. Яновський не без впливу відомого образу Гоголя також називають зрадників Андріями» [1, с. 90]. Підтвердженням того, що в Зеленому Клину проживали українці, є ціла низка прізвищ на –ко: Половко, Іваненко, Головко, Глушко, зафіксували також на –юк (Гаврилук). Людей, які обіймають якісь посади, автор наділив тричленими найменуваннями (судновласник Степан Анатолійович Іваненко, начальник Сергій Володимирович Гаврилук), серед двочлених виділяються Іван Гаврилов, Олександр Гладков, хоча на сторінках роману здебільшого фігурують тільки самі прізвища. Прості люди з оточення Тетяни мають імена чи їх розмовні варіанти: служниця Дарка, тітонька Марія, дід Ярема, баба Настася, конюх Ванько, коваль Никанор, подруга Сашенька, батюшка Миколай та ін. Оскільки вони супроводжуються апелятивами, які вказують на рід заняття чи родинні стосунки, то можемо сміливо зарахувати їх до соціально значущих. Українська дівчина Дарка стане дарунком Божим для Тетяни, саме вона допоможе вирватися з тенет темряви. Ім'я її виявилось промовистим. Привертає увагу літературно-художній антропонім Юрій Глушко-Мова («Як виявилось, Мова – це його псевдонім, що його він обрав, аби засвідчити свою українськість» [3, с. 138]). Не кожен би наважився саме так проявити свою позицію і свою національну приналежність. Глушко-Мова виступав за визнання Зеленого Клину частиною України. Автор зазначає: «Загалом його персона вельми значима для українського визвольного руху. Я би назвав Глушка-Мову «далекосхідним Петлюрою» – за його відвагу й відданість національній ідеї» [3, с. 283–284].

Висновки. Проведене дослідження дає право стверджувати, що серед широкого спектру виражальних засобів у художніх творах важливе місце належить літературним онімам. М. Бутченко своїх героїв називає звичайними іменами, черпає з реальної антропонімії імена та прізвища, часто використовує розмовні здрібніло-пестливі форми. Імена багатьох відомих особистостей стають маркерами відповідної епохи, але в романах вони наповнюються цікавою інформацією, розкривається їх доантропонімне значення. Значну увагу автор привернув до образу С. Петлюри. Нам вдалося розкрити стилістичне значення літературно-художнього антропоніма С. Петлюра, який, виходячи з досліджень істориків, став іменем-легендою.

З'ясовано, що семантичне значення найменувань допасовується до характеру героя, його поглядів, дій та бажань. Літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка можуть бути в гармонії, а можуть бути антагоністами, як і персонажі. Усі літературно-художні антропоніми романів М. Бутченка мають значний характеристичний заряд і виконують найрізноманітніші функції, а ціла низка назв персонажів реалізує в тексті свою доонімну семантику. Назви героїв з романів М. Бутченка цікаві своїм наповненням, працюють на створення образу, на ідею, на сюжет.

Перспективою подальших розвідок є дослідження літературно-художніх антропонімів та заголовків, що функціонують у творах сучасних авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород : Патент, 1995. 120 с.
2. Бутченко М. 1918. Місто надій: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 224 с.
3. Бутченко М. Жінка в темряві. Зелений Клин : роман / переклад з рос. В. Верховня. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 288 с.
4. Бутченко М. Петлюра. Боротьба : роман / переклад з рос. Т. Свелеби. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 224 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Донцов Д. Підстави нашої політики та інші праці. Тернопіль : Видавництво «Крила», 2023. 384 с.
7. Зінзівер Г. Мить торжества Симона Петлюри. Роман Максима Бутченка «Петлюра. Боротьба» є цікавою спробою наблизити до сьогодення особу Симона Петлюри. URL: <https://uain.press/blogs/myt-torzhestva-symona-petlyury-1120790> (дата звернення: 21.08.2023).
8. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 640 с.
9. Петлюра С. Народе Український: вибрані статті, листи, документи. Харків : Лівий берег, 1992. 149 с.
10. Петлюра С. Статті / упорядник та автор передмови О. Климчук. Київ : Дніпро, 1993. 341 с.
11. Пустовіт Т. Симон Петлюра (Полтавський період). *Він з когорти вождів (Кращі конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри)*. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1994. С. 7–43.
12. Сергійчук В. Українські державники: Симон Петлюра / 2-ге видання, доповнене. Київ : ПП Сергійчук М.І., 2009. 568 с.
13. Сидоренко Н. Сповідання національного «Я» (Публікації Симона Петлюри у партійному тижневику «Слово» 1907–1909 рр.). *Він з когорти вождів (Кращі конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри)*. Київ : Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1994. С. 44–73.
14. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.
15. Чучка П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник / наук. ред. член-кор. НАН України В.В. Німчук. Львів : Світ, 2005. 704 + XLVIII с.
16. Шкляр В. Маруся : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 320 с.